

Мр Нада ТОМОВИЋ*

УЛОГА ЦРНОГОРСКОГ КОНЗУЛАТА У СКАДРУ У РАЗВОЈУ ТРГОВИНЕ ИЗМЕЂУ ЦРНЕ ГОРЕ И ТУРСКЕ КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА

Лоше саобраћајне везе у Црној Гори у XIX вијеку биле су главна препрека бржем развоју трговине. Због таквих саобраћајних прилика, споро и веома тешко се формирало црногорско тржиште. Сталних трговачких дућана, изузимајући Ријеку Црнојевића, није било. Највећи дио трговине одвијао се преко пазара, који су се обично одржавали једном недјељно. У појединим крајевима Црне Горе, пазар је био толико далеко да се морало ићи по 50 км да би се набавили потребни артикли.¹

Такво стање ствари приморавало је Црногорце да се оријентишу на турске и аустријске пазаре. Због честих сукоба са Турцима, Црногорци нијесу могли увијек ићи на турске пазаре, јер им је тамо био забрањен прилаз. Иначе, када су односи били нормални, Црногорци су ишли на турске, а Турци на црногорске пазаре. Економска зависност од турских пазара често је доводила и до политичке зависности појединих пограничних крајева.

У развоју црногорско-турске трговине веома важну улогу имао је црногорски конзулат у Скадру.²

* Аутор је асистент на Филозофском факултету у Никшићу.

¹ Мирчета Ђуровић, *Трговачки капићал у Црној Гори у дружој њоловини XIX вијека*, Цетиње 1958, стр. 17.

² Црногорска агенција, односно конзулат у Скадру основан је 1863. године. У нашој литератури често се ово црногорско представништво од самог оснивања назива конзулат. Бавећи се овом проблематиком и на основу архивске грађе, поуздано сам дошла до закључка да се црногорско представништво у Скадру до признања независности звало *аџенција*, а тек од 1893. године *конзулај*. Можда су се неки аутори повели за чињеницом да је Јован Вацлик, први црногорски представник у Скадру, себе називао конзулом, по угледу на представнике осталих земаља. Књаз Никола, као и представници великих сила, ово представништво називају агенција све до његовог поновног отварања послје признавања независности Црне Горе. Књаз Никола се одлучио на отварање овог представништва, што је био неуобичајен потез од државе која није била међународно призната. Отварање агенције није било регулисано никаквим писаним документом, мада се активност црногорског

Због свог географског положаја, Скадар је био важан посредник у спољнополитичком саобраћају Црне Горе. Преко Скадра Црна Гора је била везана са Јадраном (од Ријеке Црнојевића, Скадарским језером, Бојаном до Јадранског мора). То је утицало да је највећи дио црногорског извоза ишао овим путем.³ Наиме, Црна Гора је у Скадар извозила стоку и друге своје производе, а отуда се снабдијевала житом и другом робом. С обзиром на све то, конзулат је имао важну улогу у развоју црногорске спољне трговине. Посредством конзулата закључивани су трговачки уговори између црногорских и страних трговаца, па су на тај начин ти уговори имали сигурнију основу него раније.

Ова трговина је била од користи за обје стране. Скадарске паше настојале су да се трговина што више унаприједи, јер је турска привреда у Албанији у знатној мјери била оријентисана на Црну Гору, па се у случају прекида нормалног трговачког саобраћаја између Црне Горе и Турске осјећао поремећај на сусједном турском тржишту. Ова два тржишта узајамно су се допуњавала. Ако је прекид саобраћаја утицао на турско тржиште, утицао је и на црногорско. Црногорско у турско тржиште била су зависна једно од другог.⁴

Саобраћајне прилике за развој трговине до Берлинског конгреса биле су крајње неповољне. Држава је купила неколико лађа које су преносиле робу из Скадра, а био је дозвољен и саобраћај турским лађама које су Црногорци често закупливали.⁵

Седамдесетих година предузете су мјере за успостављање сталне линије до Скадра. Петар Пејовић,⁶ црногорски агент у Скадру, пише књазу Николи: "... Прилажем условиа и тарифу од турског вапора који ће долазити једном у недјељу на Ријеку, кои сам вапор ја захтијева од паше по високој вашој заповеди..."⁷

Године 1871. успостављена је стална линија Ријека Црнојевића-Скадар. У то вријеме саобраћај по Скадарском језеру био је веома жив. Преко Скадарског језера и Бојане увозила се роба из Италије и Аустри-

---

агента несметано одвијала дуги низ година. Та активност је била од обостране користи, јер је омогућавала директни контакт Црне Горе и Турске, и олакшавала рјешавање питања из домена политичко-економских односа. Конзулат је прекидао рад кратко вријеме 1871/72. године, када је протјеран црногорски агент због везе с албанским племенима, затим од 1874-1878. године и у вријеме балканских ратова. Од јануара 1914. до јула 1915. године то је било конзуларно тијело, не више у Турској, него у новонасталој Албанији.

³ Мирчета Ђуровић, нав. дјело, стр. 73.

⁴ Мирчета Ђуровић, нав. дјело, стр. 25.

⁵ Јован Вацлик, црногорски агент у Скадру, пише књазу Николи: "Трудећи се само да потрошим за транспорт по благодатно измолио сам од Мушир-Исмаил-паше две велике лађе, едан може возити великог лађар, друга мања 4-5 лађар и наредили смо уговором са Исмаил-пашом да можемо и друге лондре завести, и сваку суботу до на Ријеку доћи..." (Државни музеј Цетиње, Архивско одјељење, фонд Никола I - у даљем тексту ДМС. АО. f. NI), 10. XII 1863. док. бр. 895.

⁶ Петар Пејовић, капетан, учествовао у многим црногорским мисијама у иностранству. Водио агентуру у Скадру 1864-1872. године. Протјеран из Скадра 1872. године под оптужбом да је сарађивао са устаницима у сјеверној Албанији.

⁷ ДМС. АО. f. NI 25. I 1871. г.

је. Због олакшица и јефтиноће саобраћаја по Скадарском језеру, црногорски трговци усмјеравају велики дио промета у том правцу, нарочито увоз соли и жита, који су највећим дијелом долазили преко Ријеке Црнојевића, гдје су били подигнути магацини.⁸

У другој половини XIX вијека у Црној Гори долази до учвршћивања централне власти и сређивања унутрашњих прилика, што је дало могућности развоју и трговачког капитала. Трговац је био сигурнији у свом послу, како у земљи тако и у иностранству. Сређивањем и проширивањем унутрашњег тржишта није престао саобраћај с иностранством. Црногорски трговци су продавали на турским пазарима не само домаће производе већ и робу набављену из других земаља (најчешће из Аустрије). Они су на тај начин продавали со на турским пазарима. Јован Вацлик, тадашњи агент у Скадру, јавља књазу Николи да су мудире спушки и подгорички конфисковали со коју су Црногорци продавали на турској територији и моли га да то спријечи, како им Турци не би забранили пролаз кроз Бојану.⁹

Скадарски паша је дозволио Црногорцима да могу куповати жито на скадарским пазарима, али с тим да га употријебе за властиту потрошњу. Ово, изричито наглашавање говори о томе да су црногорски трговци продавали жито другоме: Херцеговцима, а и самим Турцима у другим крајевима.

Унутрашње тржиште је седамдесетих година XIX вијека ојачало, јер је пружало већину производа који су били потребни Црногорцима. Царине су такође донекле допринијеле учвршћивању унутрашњег тржишта; оне су прије свега имале фискални карактер. Јован Вацлик је увидио незгоде због високих царина, па у једном писму књазу Николи предлаже да се оне смање, како би се повећао саобраћај преко Црне Горе.¹⁰

Црногорски трговци водили су трговину и са другим турским градовима: Подгорицом, Никшићем, Баром и другим. Отуда су најчешће набављали со и друго. Највећи дио соли увожен је из Скадра, јер је превоз лађом преко Скадарског језера био најпоузданији и најјефтинији. Нема статистичких података о томе колики је био трговачки промет са Турском, али се из архивских грађа може видјети од каквог је значаја била трговина са Турском за црногорску привреду. То је нарочито долазило до изражаја када би због затегнутих политичких односа долазило до прекида трговачког саобраћаја између Црне Горе и Турске. Прекид трговине највише је погађао турске трговце сољу у Скадру.¹¹

Често се дешавало да се одредбе о трговини не придржава ни једна ни друга страна, а све без знања званичних органа на Цетињу и у Скадру. Црногорски конзулат радио је да заштити црногорске интересе,

⁸ Мирчета Ђуровић, нав. дјело, стр. 50-51.

⁹ ДМС. АО. f. NI 2. VIII 1964.

¹⁰ "Снижењем ђумрука црногорскога могло би много робе ићи из Скадра преко Ријеке у Котор и ако само половину трговине речене преко Црне Горе окренемо, то је 395,999 фиорина." - ДМС. АО. f. NI 10. XII 1863. док бр. 895.

¹¹ Мирчета Ђуровић, нав. дјело, стр. 75.

али су црногорски трговци ипак били често изложени разним непријатељствима на путу од локалних турских власти. Скадарски паша прећутно би прелазео преко тога, или би чак одобравао поједине такве поступке.¹²

Осим ометања трговине, често је црногорским трговцима и забрањивано да преносе робу преко турске територије. Тек након упорних преговарања црногорског конзула са скадарским пашом било би им дозвољено да превозе робу, и то одређеног дана у мјесецу. При томе ту робу нијесу смјели продавати никоме, него искључиво Турцима. Књаз Никола, на захтјев скадарског паше, морао је поводом те забране издавати наредбе Кучима, Васојевићима и Пиперима, граничним црногорским племенима, да се држе те одредбе о трговини.¹³

Турске наредбе о забрани кретања црногорским трговцима преко турске територије наилазиле су на оштро негодовање код трговаца, и поред књажеве наредбе да се та одлука поштује. Црногорци су често нападали и разгонили турску војску на путу, када би им она забрањивала пролаз. Послије тога би услиједили протести књазу и Сенату од скадарског гувернера које је он упућивао преко црногорског конзулата у Скардру.

Шездесетих и седамдесетих година XIX вијека у Црној Гори долази до знатног пораста становништва, па су упоредо с тим порасле и потребе за увозом већих количина намирница. Нарочито се осјећала потреба за индустријским и занатским производима. Тако је, упоредо са порастом становништва, расла и потреба за увозом. Док је педесетих извоз био већи од увоза, шездесетих и седамдесетих година тај однос се мијења у корист увоза. Из Црне Горе се највише извозила стока, риба и руј.¹⁴

У Бечу се 1873. године припремала велика Свјетска изложба. Иступање Црне Горе на тој изложби постало је питање политичког значаја. Велики везир упутио је књазу Николи позив да Црна Гора излаже као турски вазал. Књаз на то није пристао, већ је енергично изјавио да Црна Гора неће учествовати као вазал било које државе. О свему овоме књаз је обавијестио Русију, која је била заинтересована да заштити Црну Гору. Ова изложба послужила је Русији и Аустро-Угарској да развију врло живу дипломатску активност око утицаја у Црној Гори. Наиме, аустроугарски министар иностраних послова, гроф Андраши, да би избјегао руско посредовање, пожуривао је да крајем марта 1872. године без турског посредства, позове књаза Николу на свјетску изложбу, која је требала да се одржи у Бечу следеће године. Турска је тада настојала да књаза Николу представи цару Фрањи Јосифу као дрског вазала. Андраши је, међутим, одлучио да књаза представи цару без ичјијег посредовања и тако отклони турски утицај. И заиста, цар је примио књаза без посредовања турског посланика.¹⁵

¹² DMC. AO. f. NI 10. XII 1863. док. бр. 895.

¹³ DMC. AO. f. NI 1. II 1864, док. бр. 1056, Вацлик - књазу Николи.

¹⁴ Мирчета Ђуровић, нав. дјело, стр. 76.

¹⁵ Мило Вукчевић, *Црна Гора и Херцеговина уочи рата 1874-1876*, Цетиње 1958, стр. 39.

Тако је Црна Гора, захваљујући упорним настојањима књаза Николе и дипломатском ангажовању Аустро-Угарске и Русије, могла излагати своје производе у Бечу као самостална држава, а не као турска покрајина.

Русија није хтјела да равнодушно пређе преко учињеног поступка грофа Андрашија у Бечу, јер се бојала да ће Аустрија истргнути Црну Гору испод руског утицаја, па је ријешила да се на неки начин реваншира. Руски цар Александар II, који је такође присуствовао овој изложби, поклатио је књазу један брод. Када је брод упловио у Бојану, турске власти нијесу дозволиле да он плови под црногорском заставом, која је симболизовала црногорски суверенитет, а Црна Гора није хтјела да се пред европском јавношћу прикаже као турски вазал. Послије овога улиједили су дуготрајни преговори црногорског агента у Скадру, Рада Пламенца, са скадарским валијом, а на крају је одлучено да брод може пловити под црногорском заставом.¹⁶

Наступ Црне Горе као самосталне земље на Бечкој изложби и питање пловидбе црногорског брода преко Скадарског језера утицали су на то да односи између Црне Горе и Турске постану веома затегнути. Црногорски агент у Скадру увидио је сву озбиљност ситуације, па је замолио књаза да га ослободи дужности, што је књаз и учинио. Овим се и завршила дјелатност црногорске агенције у Скадру, а 1893. године долази до њеног издизања на ниво конзулата.¹⁷

Уочи и у годинама послије Велике источне кризе (1875-1878), па и првих година послије признавања црногорске независности, односи са Турском били су веома затегнути због неријешених пограничних питања, па је и трговина у том периоду била у застоју. Она је тада била оријентисана према аустријским пазарима. Аустрија се користила овим тешкоћама, па је седамдесетих година XIX вијека приступила изградњи пута Котор - Ријека Црнојевића, да би на тај начин усталила црногорску трговину у том правцу. Извозно аустријско тржиште било је повезано са низом тешкоћа, а прије свега с тим што је Аустрија низом ограничења одржавала ниску цијену стоци и сточним производима који су одлазили из Црне Горе. Због тога су црногорски трговци били заинтересовани да се трговина са Скадром што прије нормализује.¹⁸

Нормалан трговачки саобраћај између Црне Горе и Турске успоставља се поново деведесетих година XIX вијека. Та трговина нормално се одвијала све до балканских ратова, када Турска забрањује извоз у Црну Гору. До тада је највећи дио трговине са Турском обављало Барско трговачко друштво. Међутим, тада аустријски брод "Лојд" настоји да добије од валије одобрење да успостави пловидбу Скадарским језером под турском заставом. Тадашњи црногорски конзул у Скадру, Петар

¹⁶ Раде Туров Пламенац, *Мемоари*, ЦИД, Подгорица 1997, стр. 102-103.

¹⁷ Радослав Распоповић, *Дипломаиција Црне Горе 1711-1918*, Подгорица-Београд 1996. године, стр. 216. О разлозима протјеривања црногорског агента: Димо Вујовић, *Свој око проијеривања црногорског агента из Скадра 1872. године*, Историјски записи, 1963, бр. 4, стр. 585-600.

¹⁸ Мило Вукчевић, нав. дјело, стр. 72.

Пламенац, оштро је реаговао код валије, наводећи да је Берлинским уговором Црна Гора добила право пловидбе Бојаном, а увјеравао је валију да та "Лојдова" пловидба не би дала никакве користи турским властима. Пламенац је у "Лојду" видио озбиљну конкуренцију Барском друштву, јер су његови бродови знатно опремљенији и бржи. Зато он предлаже надлежним црногорским органима на Цетињу да предузму кораке на заштити Барског друштва, а самим тим и црногорске трговине.¹⁹

Послије балканских ратова Скадар је припао новооснованој Албанији. Нове албанске власти нијесу биле спремне на сарадњу са црногорским конзулом, као ни са званичним црногорским органима на Цетињу. Скадарски савјет забранио је извоз у Црну Гору. Црногорски конзул је поводом овога питања уложио протест конзулима великих сила. Сви су они били сагласни са тим да се извоз не може у потпуности забранити и да једино може оних производа који су у недостатку. И поред одлуке Контролне комисије, коју су сачињавали конзули великих сила, Скадарски савјет је, под утицајем аустријских и младотурских агената, ставио забрану на извоз све робе у Црну Гору, и то, како каже конзул Мартиновић, "... у моменту када у Скадру има највише робе. Иде чак и даље. Забрањује транзит, а забрани извоза даје ретроактивну слику! Једном ријечју без сваког је обзира према нама..."²⁰

Црногорски конзулат, и поред свих ових забрана, радио је на томе да се трговина између Скадра и Црне Горе нормално одвија. Албанске власти нијесу биле заинтересоване ни за нормализовање односа са Црном Гором, као ни за развој трговине. Управни савјет је уложио протест црногорском конзулату да су арбанашки трговци изложени у Црној Гори злостављању, па је зато немогуће трговати са Црном Гором.²¹

У току 1915. године Скадар је постао поприште борбе интереса великих сила, Црна Гора је опет била захваћена ратним операцијама, па је даљи трговачки саобраћај са Турском преко Скадра био прекинут.

¹⁹ Државни архив Цетиње, Министарство иностраних дјела (у даљем тексту: ДАЦ, МИД), фонд конзулата у Скадру, 20. II 1912. године, док. бр. 12.

²⁰ ДАЦ, МИД - фонд конзулата у Скадру, 29. XII 1914. године, док. бр. 24.

²¹ ДАЦ, МИД - фонд конзулата у Скадру, 30. I 1915. године, док. бр. 12.